

Жаргалтхаан сумын товч танилцуулга

Хэнтий аймгийн Жаргалтхаан нь 1923 онд байгуулагдсан. Хуучнаар Сэцэн ханы аймгийн Баатар бэйлийн хошуу, 1923 оны Монгол Улсын засаг захиргааны өөрчлөлтөөр Баянзүрх уулын хошуу болж шинэчлэн байгуулагдсан бөгөөд 1931 онд Жаргалтхаан сум хэмээн нэрлэгдсэн түүхтэй.

Жаргалтхаан, Цагаан нуур эрт үеэс эдүгээ цагийг хүртэл Их Хүрээ, Халхын зүүн аймгуудын хооронд зорчин аялагсад, эргэл мөргөлчид, худалдаа наймаачид, аянчин жинчин, ажил хэргийнхний зам мөрт оршин тогтносоноороо бүхний чихэнд содхон агаад түмний танил болсон нутаг билээ. Эцэс төгсгөлгүй цаг хугацааны урсгал дунд Жаргалтхаан уул амгалан энхийн бэлэгдэл мэт тайвнаар дүнхийн цэнхэртэж, бэл хормойд нь Цагаан нуур цайран цайвалзсаар нүднээ тусна.

1. Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, газар зүйн байршил, онцлогийн талаар

Тус сум нь 275 мянган га талбайтай, баруунаас зүүн тийш 71 км өргөн уудам газар нутгийг эзлэн оршино. Нутаг дэвсгэр нь далайн түвшнээс дээш дунджаар 1358 м өргөгдсөн. Жаргалтхаан уул нь далайн түвшнээс дээш 1614 м өндөртэй, нутгийн тахилгат, унтарсан галт уул юм. Нугат намгийн цэвдэгт болон цайвар хүрэн, нимгэн хар шороон хөрстэй. Цаг уурын нөхцөл нь хуурай, сэрүүн зунтай хатуу өвөлтэй.

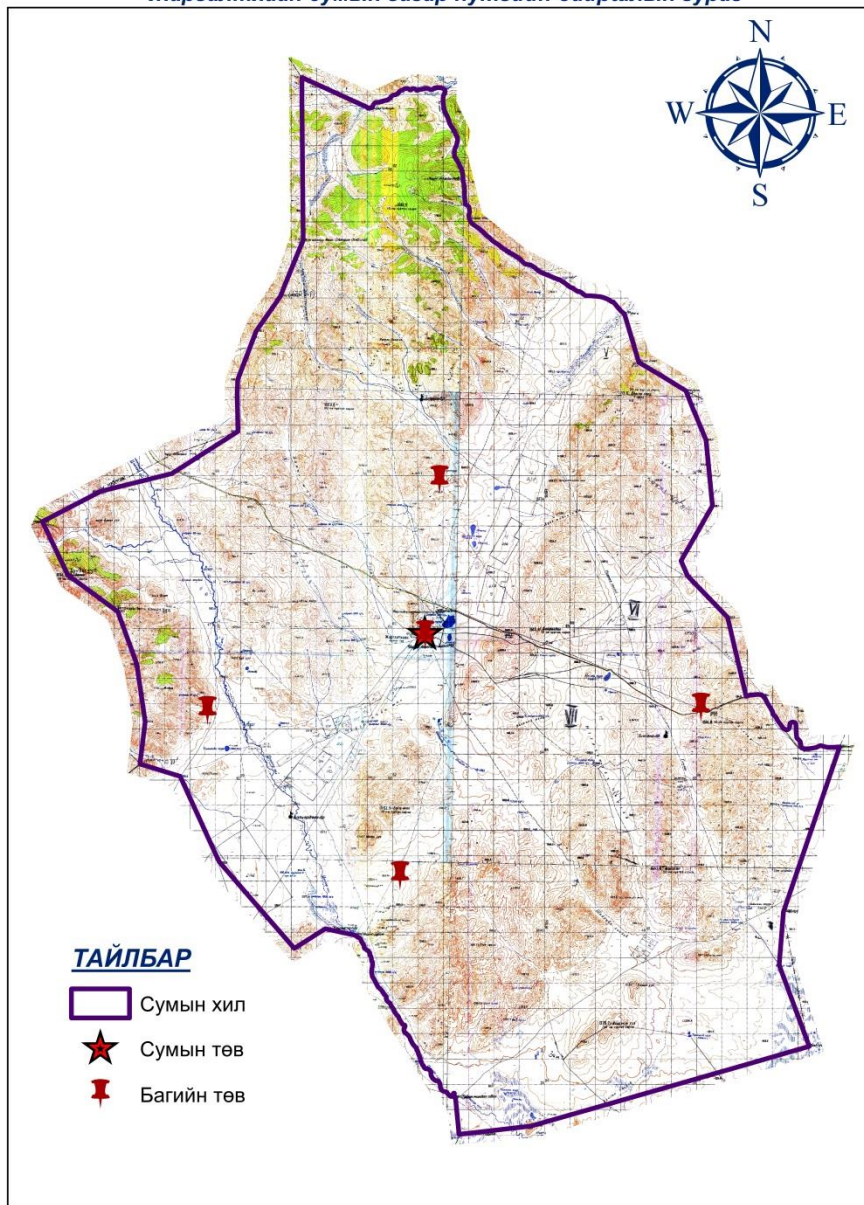
Хэнтийн нуруу, түүний захын салбар уулсын захын уулс, тал хээр хосолсон 285329 га газар нутгийг эзлэн орших ба зүүн чиглэлийн хэвтээ тэнхлэгийн Мянганы зам сумын төвөөр дайран өнгөрдөг. Далайн түвшнээс дээш дунджаар 1358 м өргөгдсөн. Сумын төв Улаанбаатар хотоос 230 км, Чингис хотоос 100 км-т оршдог.

Сумын газар нутгийн хэмжээ газрын нэгдмэл сангийн ангиллаар: 285329 га.

д/д	Газрын нэгдмэл сангийн ангиллын төрлөөр	Хэмжээ /га/	Эзлэх хувь /%/
1	Хөдөө аж ахуйн газар	253371,8	88,80
2	Хот тосгон, бусад суурины газар	779,3	0,29
3	Зам, шугам сүлжээний газар	884,0	0,30
4	Ойн сан бүхий газар	29867,1	10,46
5	Усан сан бүхий газар	426,8	0,15
6	Улсын тусгай хэрэгцээний газар	-	-

Сумын нутаг дэвсгэр баруун урд болон баруун талаараа Дэлгэрхаан сумтай, баруун хойд, хойд хэсгээрээ Цэнхэрмандал сумтай, зүүн хойд талаараа Өмнөдэлгэр сумтай, зүүн, зүүн урд хэсгээрээ Хэрлэн, Мөрөн сумдтай, өмнөд хэсгээрээ Баянмөнх сумтай тус тус хиллэнэ.

Жаргалтхаан сумын газар нутгийн байршлын зураг

2. Хүн амын тоо, яс үндэс, соёл, уламжлал, ёс заншлын онцлогийн талаар

Жаргалтхаан сум нь засаг захиргааны анхан шатны 5 багтай бөгөөд эрэгтэй 1130, эмэгтэй 1027, нийт 2157 хүн ам, 658 өрхтэй. Нийт 658 өрхөөс малчин өрх 343, мал бүхий 110 өрх байна.

Жаргалтхаан нутгийн хүн амын дийлэнх хэсэг нь Халхчууд бөгөөд цөөхөн тооны Буриад ястан байдаг ба нүүдлийн мал аж ахуй, мод түлээ бэлтгэх, аян жин тээх, ан ав хийх зэрэг аж ахуйг эрхэлдэг байсан. 1960-аад оноос эхэлж Хөгжил нэгдэл аж ахуйн талаар бэхжиж эхэлсэнтэй уялдаж мал аж ахуй, газар тариалан, барилга байгууламжийн аж ахуйг хавсран эрхлэх болжээ. Монголчуудын зан заншил бол амьдарч буй орчин, ахуй нөхцөлөөсөө хамаарч хэдэн мянган жилийн өмнөөс уламжлагдан ирсэн. Жил бүрийн зуны эхэн сарын шинийн 8-ны билигт дүйцэн өдөр уулынхаа овоог тахиж, хур бороо элбэгшин газар дэлхий сэргэн идээ цагаа арвижан дэлгэрэхийг гуйн залбирч, тэр жилийнхээ нурууг даатгуулан хурдан морь уралдуулж,

хүчит бөхөө барилдуулан нааддаг мөн эрийн гурван наадмаа тэмдэглэн өнгөрүүлдэг ёс эдүгээ цагийг хүртэл уламжлагдан иржээ. Шагайн харваан төрөл уламжлагдан ирсэн. Үе үеийн халааг сэлгэж залгамж чанарыг хадгалсан уран авьяастнуудын уянгалан эгшиглэх дуу хөгжим, уртын дууны шуранхай, уншсан шүлэг, уран хөдөлгөөнт бүжиг нутаг усныхныхаа чихэнд чимэг болон эгшиглэсээр байна.

3. Сумын брэнд бүтээгдэхүүн, түүний онцлогийн талаар

Сумын хөрсөнд тарьж ургуулан Солонгос технологиор үйлдвэрлэсэн “Жаргалтхаан кимчи”

Хус модны үндсээр хийсэн эмээлийн мод

Хөрөнгөөр исгэсэн “Буриад талх”

Хонины

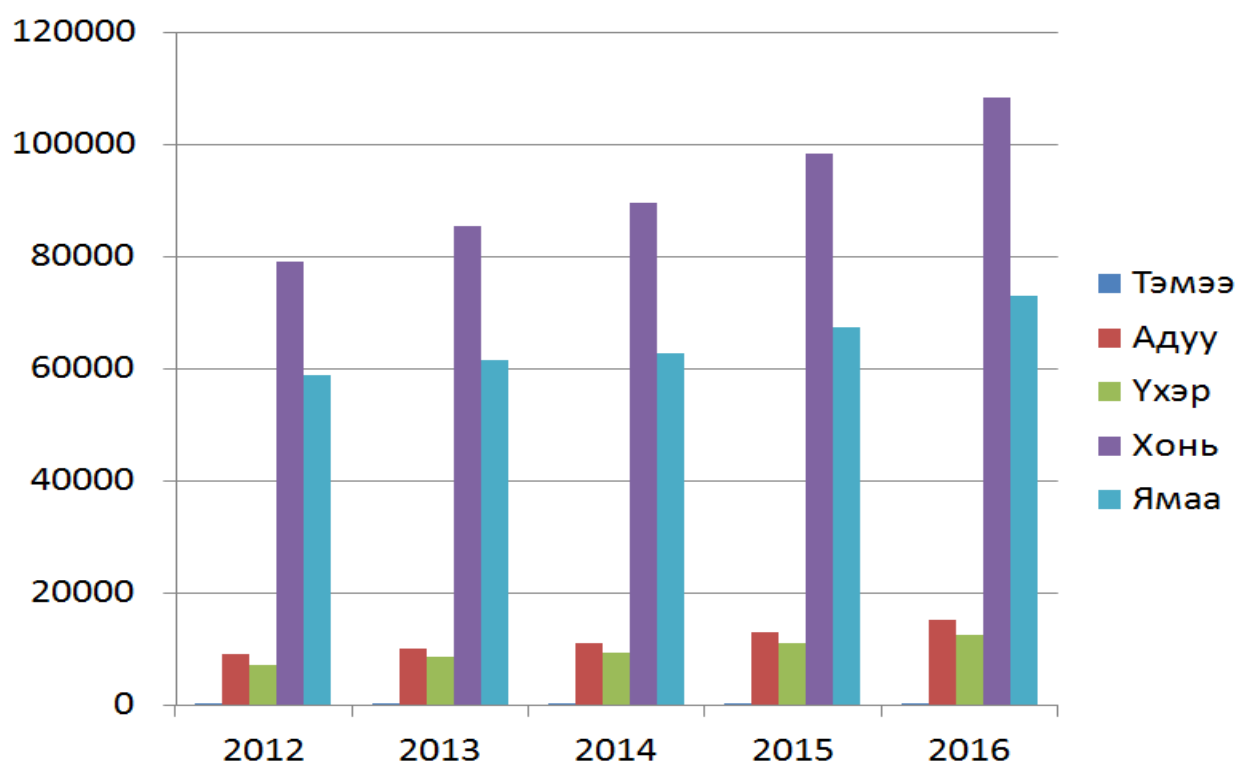
ноосоор

үйлдвэрлэсэн

эсгий

4. Малын тоо, ангилал, сүүлийн 5 жилээр графикаар үзүүлсэн нь

он	Тэмээ	Адуу	Үхэр	Хонь	Ямаа
2012	122	9115	7213	79002	58700
2013	128	10177	8489	85387	61452
2014	129	10989	9241	89568	62623
2015	129	13006	11150	98413	67227
2016	135	15110	12580	108231	72927

5. Амьтан, ургамлын аймаг, төрөл зүйл, ангиллын талаар

Нутгийн хойд, зүүн хойд хэсэгт Хэнтийн нурууны захын ой бүхий уулс байх ба тэнд нарс, шинэс, хуш, хус, улиас, улиангар, бургас зэрэг мод ургана. Мөн хад, нэрс, мойл, өрөл, улаалзгана, бөөрөлзгөнө, самар ихээр ургана. Сумын нутагт хандгай, халиун буга, зэрлэг гахай, шилүүс, бор гөрөөс, чоно, үнэг, дорго, хярс, хур, сойр, ногтруу, идлэг шонхор зэрэг ан амьтан, жигүүртэн шувууд элбэг. Уулархаг нутгаар уулын нугын хар, хар хүрэн, намгийн цэвдэгт цайвар хүрэн хөрстэй ба ойт хээр, өндөр уулын бүсийн навчит болон өвслөг ургамал зохилон ургана. Хээр талдаа хиаг, хялгана, ерхөг, согоовор, агь, ганга голлосон нарийн өвс ургамалтай. Мөн бамбай, шар болон цэнхэр дэгд, лидэр, таван салаа, нохойн хошуу, ганга, чихэр өвс, хамба шарилж, цөс өвс зэрэг эмийн ховор ургамал ургадаг. Гадаргын усны хувьд Цэнхэрийн гол, Ар баян гол, Тэнгэлэгийн гол, Гурван баяны, Хорхойн, Шивэрийн зэрэг голууд, Гичгэнэ, Нарийн, Шийр, Ар гурван Жаргалант, Уртын зэрэг горхи, булаг шанд элбэг. Холбоо, Дугариг, Ганц, Их бага хар нууруудад нүүдлийн шувууд ихээр ирдэг.

6. Түүхийн дурсгалт газруудын тухай мэдээлэл

№	Бүртгэлийн дугаар	Дурсгалт газрын нэр	Дурсгалын нэр
1	231700072	Ар баян голын дурсгал	Ар баян голын дурсгал
2	231700074001	Ар баян голын дурсгал	Ар баян голын тахилын онгон
3	231700073002	Ар баян голын дурсгал	Ар баян голын хиргисүүр

4	231700073003	Ар баян голын дурсгал	Ар баян голын дөрвөлжин булш
5	231700225	Баатар дацан хийдийн туурь	
6	231700363	Байц уулын урд амны дөрвөлжин булш	
7	231700353	Байц уулын Чандмань амны дурсгал	Байц уулын Чандмань амны дурсгал
8	231700353001	Байц уулын Чандмань амны дурсгал	Байц уулын Чандманы амны дөрвөлжин булш
9	231700233	Байц уулын энгэрийн дурсгал	Байц уулын энгэрийн дурсгал
10	231700233001	Байц уулын энгэрийн дурсгал	Байцын энгэрийн дөрвөлжин булш
11	231700146	Барууны арын дурсгал	Барууны арын дурсгал
12	231700144001	Барууны арын дурсгал	Барууны арын хавтан чулуу
13	231700332	Баянзүрх уулын төвд бичээс	
14	231700246	Бүрдэн дэнжийн хөшөө чулуу	
15	231700205	Гичгэнийн хийдийн туурь	
16	231700164	Гичгэнийн хөндийн дурсгал	Гичгэнийн хөндийн дурсгал
17	231700163001	Гичгэнийн хөндийн дурсгал	Гичгэнийн хөндийн дөрвөлжин булш
18	231700163002	Гичгэнийн хөндийн дурсгал	Гичгэнийн хөндийн хиргисүүр
19	231700155	Дашбалжирын хүрээний туурь	
20	231700213	Дуулга уулын Хүннү булш	
21	231700094	Дэлгэр овооны арын дурсгал	Дэлгэр овооны арын дурсгал
22	231700093001	Дэлгэр овооны арын дурсгал	Дэлгэр овооны арын хиргисүүр
23	231700093002	Дэлгэр овооны арын дурсгал	Дэлгэр овооны арын дөрвөлжин булш
24	231700311	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын дурсгал
25	231700313001	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын монгол булш
26	231700314002	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын шивээ
27	231700313003	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын хиргисүүр
28	231700313004	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын дөрвөлжин булш
29	231700314005	Жаргалтхаан уулын дурсгал	Жаргалтхаан уулын овоо
30	231700196	Зүүн улаан хужрын хөшөө чулуу	
31	231700186	Их Залаа уулын дурсгал	Их Залаа уулын дурсгал
32	231700186001	Их Залаа уулын дурсгал	Их залаа уулын хөшөө чулуу
33	31700183002	Их Залаа уулын дурсгал	Их залаа уулын дөрвөлжин булш
34	231700083	Номийн олон хошуу уулын хиргисүүр	
35	231700305	Пунцагтэгчилэн хийдийн туурь	
36	231700024	Сондуулын амны дурсгал	Сондуулын амны дурсгал
37	231700023001	Сондуулын амны дурсгал	Сондуулын амны Хүннү булш
38	231700023002	Сондуулын амны дурсгал	Сондуулын амны дөрвөлжин булш

39	231700263	Таван толгойн дурсгал	Таван толгойн дурсгал
40	231700263001	Таван толгойн дурсгал	Таван толгойн монгол булш
41	231700115	Тахилтын хийдийн туурь	
42	231700283	Улаан давааны амны дурсгал	Улаан давааны амны дурсгал
43	231700283001	Улаан давааны амны дурсгал	Улаан давааны амны хиргисүүр
44	231700284002	Улаан давааны амны дурсгал	Улаан давааны тахилын байгууламж
45	231700104	Улаан чулуутын тахилын байгууламж	
46	231700062	Хар модон төгөлийн хадны бичиг	
47	231700043	Харганы арын дурсгал	Харганы арын дурсгал
48	231700043001	Харганы арын дурсгал	Харганы арын хиргисүүр
49	231700033	Харганы хар чулуутын дөрвөлжин булш	
50	231700123	Холбоо толгойн дөрвөлжин булш	
51	231700054	Хорхойтын хөндийн дурсгал	Хорхойтын хөндийн дурсгал
52	231700054001	Хорхойтын хөндийн дурсгал	Хорхойтын хөндийн балбал чулууд
53	231700172	Цагаан тэмээ уулын хадны бичиг	
54	231700273	Цэнхэрийн голын дурсгал	Цэнхэрийн голын дурсгал
55	231700273001	Цэнхэрийн голын дурсгал	Цэнхэрийн голын хөндийн дөрвөлжин булш
56	231700377	Цэнхэрийн голын хөндийн чулуун тээрэм	
57	231700255	Цэнхэрийн голын Чингисийн хэрэм хэмээх газар	
58	231700325	Шиврийн хийдийн туурь	
59	231700293	Шивэртийн амны дурсгал	Шивэртийн амны дурсгал
60	231700293001	Шивэртийн амны дурсгал	Шивэртийн амны дөрвөлжин булш
61	231700133	Эсрүүгийн дурсгал	Эсрүүгийн дурсгал
62	231700133001	Эсрүүгийн дурсгал	Эсрүүгийн дөрвөлжин булш

1200-1300 жилийн өмнөх Түрэгийн үеийн хүн чулуу

Дуулга уулын Хүннү булшнууд

Баатарын дацангийн туурь

Бүрдэн

дэнжийн

хөшөө

Баянзүрх уулын төвд бичээс

Барууны арын хавтан чулуу

7. Байгалийн баялаг, ашигт малтмалын орд газрын тухай

Жаргалтхаан сумын нутаг дэвсгэрт хүрэн нүүрс, хар тугалга, хайлуур жонш, алт, цахиур, гялтгануур, мана, оюу зэрэг эрдэс баялаг элбэг. Уг сумын Бөөний уурхайд нүүрс, Гичгэнэ багийн нутагт Хар тугалга, Хүрэн нүүрс, Баянцогт, Баян-Эрдэнэ багийн нутагт жонш, Чулуут багийн нутагт алт, цахиур, мана гялтгануур, оюу, мавайкан шалны түүхий эд, өөхөн цагаан чулуу гэх мэт эрдэс баялагтай.

Хайлуур жонш, алтны хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч 6 аж ахуйн нэгж бүртгэлтэйгээс 2 нь хайгуулын үйл ажиллагаа эрхэлж байна.

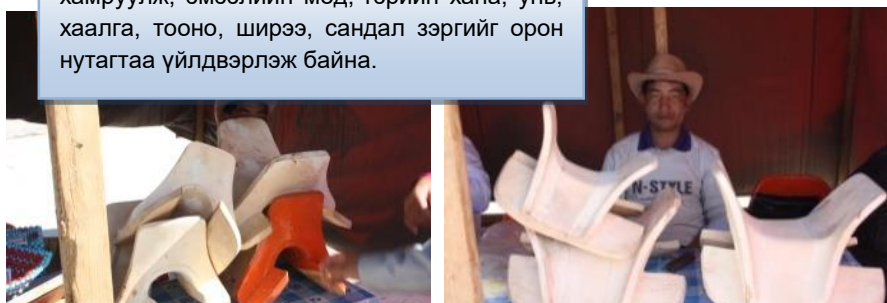
8. Өнөөдрийн байдлаар үйл ажиллагаа явуулж байгаа жижиг дунд үйлдвэрлэлийн талаар

Тус сумын иргэд, хоршоо нь гэрийн эсгий туурга, дээвэр, хашааны блок, гэрийн модон эдлэл, тавилга, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, арьс, ширэн эдлэл, талх, хэрчсэн гурил нарийн боов, еэвэн, гар урлалын үйлдвэрлэл, оёдол, төмс хүнсний ногооны тариалан эрхлэх зэрэг үйл ажиллагааг явуулж байна.

Ноосны 2 жижиг үйлдвэр үйл ажиллагаа явуулж, жилдээ 1000-2000-ширхэг эсгий үйлдвэрлэж, сумын ард, иргэд болон зах зээлд худалдан борлуулж байна.

Мод, модон бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийн чиглэлээр 5 иргэнийг төсөл хөтөлбөрт хамруулж, эмээлийн мод, гэрийн хана, унь, хаалга, тооно, ширээ, сандал зэргийг орон нутагтаа үйлдвэрлэж байна.

Оёдлын чиглэлээр 7 иргэн үйл ажиллагаа явуулж, дээл, хантааз, гутал, буриад гутал зэргийг үйлдвэрлэж байна.

Сумын хэмжээнд блокны 3 үйлдвэрлэл үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Арьс, сур, ширэн эдлэл, тохош, хазаар, чөдөр хийх өрхийн үйлдвэрлэлийг 3 иргэн эрхэлж байна.

Сумын хүн амыг экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр хангах, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэх, хүнсний олон төрлийн ногоог тариалах, боловсруулах чадварт сургах зорилгоор JCI SEOGWIPU байгууллагын хөрөнгө оруулалтаар хүлэмжийн аж ахуй байгуулагдсан. Нарийн ногооны 30м х 6м-ийн 7 хүлэмж байгуулан 2 га талбайд 15 төрлийн хүнсний нарийн ногоо тариалан ажиллаж байна. “Жаргалтхаан кимчи”-г сумын брэнд болгон үйлдвэрлэж байна.

Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн чиглэлээр 5 иргэн ажиллаж, сумын ард иргэд, сургууль, цэцэрлэгийг сүү, цагаан идээгээр ханган ажиллаж байна. Жил бүр уламжлал болгон зохион байгуулагддаг “Намрын баяр”, “Цагаан сар, цагаан идээ” үзэсгэлэн худалдаануудад сумын жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчид тогтмол, амжилттай оролцож байна.

Талх, нарийн боов, хэрчсэн гурил зэрэг бэлэн бүтээгдэхүүнийг 9 иргэн үйлдвэрлэж байна. Буриад талхыг брэнд болгон үйлдвэрлэж, хэрэглэгчдэд нийлүүлж байна.

Гэр ахуйн модон тавилга болон орчин үеийн гэр ахуйн тавилгын үйлдвэрлэлийг 2 иргэн эрхэлдэг.

9. Цаашид хөгжүүлэх боломжтой үйлдвэрлэл үйлчилгээ, сумын хэтийн хөгжлийн төлөвийн талаарх мэдээлэл

- Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн боловсруулах жижиг дунд үйлдвэрүүд , зам дагасан үйлчилгээний газруудыг олноор байгуулж, “ Ажилтай, орлоготой өрх” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ажиллах
- Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх зорилгоор жуулчны бааз байгуулах
- Б.Шаравын нэрэмжит “Соёл үйлчилгээний танхим “ -ын барилгыг шинээр барьж, ашиглалтанд оруулна.
- Хийдийн барилгыг ашиглалтанд оруулж, Суварга цогцолборын ажлыг эхлүүлэх
- Жаргалтхаан хотхоны барилгыг үргэлжлүүлэн барьж, иргэдийг тав тухтай, тохилог орчинд амьдрах боломжийг нэмэгдүүлэх
- Төрийн албан хаагчид, малчид, залуу гэр бүлүүдэд зориулсан хямд өртөгтэй орон сууцны барилга барих
- Сумын төсөвт байгууллагуудыг инженерийн нэгдсэн сүлжээнд холбох ажлыг эхлүүлэх
- Сумын төвд шинээр олгогдсон газруудад дэд станц, 0.4-ын шугам тавих ажлыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
- ЗДТГ-ын барилгыг шинээр барьж, иргэдэд төрийн үйлчилгээг ая тухтай орчинд хүргэх боломжийг бий болгоно.